

UTÓSZÓ HELYETT: MEXIKÓI AMERIKAIK ÉS *CHICANÓK*

HORVÁTH EMŐKE

Ni de aquí, ni de allá¹
(Sem innen, sem onnan)

A Carlos Mortonnal készített interjú válaszainak könnyebb követhetősége és értelmezése szempontjából szükségesnek tartottam a mexikói-amerikai népesség és a *chicano* mozgalom történetét röviden áttekintő összefoglaló beillesztését a beszélgetés szövegét követően, azaz utószónak szántam a munkát, de terjedelme miatt nem került az interjú mögé, mert nem szerettem volna, ha Carlos Morton válaszaira rátelepszik. Az eredeti elképzelést megtartva, az itt következő íráson keresztül utószó funkcióval bíró történeti áttekintést kap az olvasó.

***

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

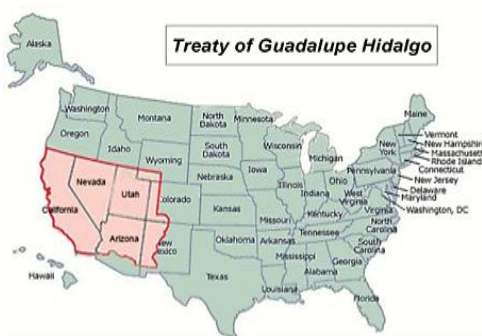
2015-ben 56,6 millió fő volt az USA-ban élő spanyolajkú népesség száma, ez a szám a teljes lakosság 19,5 százalékát jelentette. Ezen kisebbségen belül különböző alcsoportokat különböztethetünk meg, beszélhetünk például kubai, dominikai, Puerto Ricó-i, közép-amerikai vagy éppen mexikói közösségekről. Az utóbbi csoport aránya a spanyolajkú kisebbségen belül a legnagyobbnak tekinthető, a 2014-es statisztikai felmérés szerint létszámuk 64 százalékra volt tehető.² Ez a magas arány már csak a szomszédság okán sem véletlen és több forrásból is táplálkozik. Egyrészt a XIX. századi határviták, békeszerződések és vásárlások révén Mexikótól az USA fennhatósága alá kerülő területeken élő mexikóiak új státuszából, másrészt a XX. század közepétől egyre erőteljesebben megnyilvánuló mexikói bevándorlásból, valamint az USA-ban élő mexikóiak magasabb természetes szaporodási rátájából.

---

¹ *Chicano* mondás, segítségével gyakran hangoztatták felemás helyzetüket.

² Vö: Statistical Portrait of Hispanics in the United States.
<http://www.pewhispanic.org/2016/04/19/statistical-portrait-of-hispanics-in-the-united-states-key-charts/#share-mexican-origin> (2017. 01. 6.)

Az 1821-ben függetlenné vált Mexikó már 1846-ban háborúba keveredett szomszédjával, az Egyesült Államokkal és a fegyveres konfliktus egyben megpecsételte Mexikó sorsát, a harcokat lezáró egyezmény jelentős mértékben átrajzolta az ország térképét. Miután 1847 őszén az észak-amerikai támadás következtében a főváros elesett, a mexikói államnak nem sok mozgástér állt rendelkezésre, rákényszerült, hogy a következő évben, 1848. február 2-án Guadalupe Hidalgo városában békeegyezményt kössön.³ A szerződés értelmében Mexikó északi határai jóval délebbre tolódtak, mivel kénytelen volt átengedni az Egyesült Államoknak Felső-Kaliforniát és Új-Mexikót. Ez a terület magában foglalta a mai Új-Mexikó és Arizona államokat, valamint Colorado, Utah és Nevada egyes részeit. Ugyan Texas már korábban elszakadt Mexikótól és 1845-ben csatlakozott az Unióhoz, de a mexikói–texasi határ továbbra is vitatott maradt a két állam között, mivel Mexikó ezek után is magáénak tekintette a Nueces és a Río Grande folyók közötti területeket. A vita végére a Guadalupe Hidalgó-i egyezmény tett pontot.⁴ Mexikó kénytelen volt lemondani a Texasra vonatkozó minden követeléséről, elismerte, hogy a Río Grande folyó képezi Mexikó és az USA határát. Mindezek fejében az USA 15 millió dollárt fizetett a mexikói államnak, az amerikai állampolgárok Mexikóval szembeni követeléseinek átvállalása címén pedig további 3,25 millió dollár fizetését vállalta. A Guadalupe Hidalgó-i szerződésben rögzített határok kijelölése még be sem fejeződött, amikor 1853-ban a Gadsden-vásárlás⁵ révén a mexikói állam újabb területek eladása mellett döntött; Dél-Arizona és Új-Mexikó délnyugati területeinek egy része ekkor került az Amerikai Egyesült Államok tulajdonába. Összességében a XIX. század közepére Mexikó területének nagyobbik részét elvesztette, a mai Texas, Kalifornia, Új-Mexikó, Nevada, Utah, Arizona, Wyoming, Colorado és Kansas területe részben vagy egészben elkerült Mexikótól és az USA részévé vált.⁶

1. ábra A Guadalupe Hidalgó-i szerződésben átengedett mexikói területek térképe⁷

³ A szerződés szövege magyarul: KÖKÉNY 2001, 9–25.

⁴ Texasra lásd: KÖKÉNY 2001, 3–27, valamint KÖKÉNY 2007 és KÖKÉNY 2008, 53–67.

⁵ A szerződés szövege magyarul: KÖKÉNY 2001, 27–29.

⁶ KÖKÉNY 2011, 201–202.

⁷ A térkép forrása: <http://thewalktowestwardexpansion.weebly.com/mexican-american-war.html> (2017. 01. 05.)

2. ábra A Gadsden szerződés révén az Egyesült Államokhoz került területek⁸

Az Egyesült Államokhoz csatolt területek lakatlanok, illetve igen gyéren lakottak voltak, talán ezért is tette lehetővé a Guadalupe Hidalgó-i szerződés a mexikóiak számára, hogy eredeti lakóhelyükön maradjanak. A szerződés életbelépésének idején hozzávetőlegesen 80 000 mexikóit érintettek a határváltozás következményei.⁹ Az 1850-ben tartott észak-amerikai népszámlálás már azt az elvet vette figyelembe, hogy Texasban az 1836, a többi területen az 1848 előtt születetteket mexikóiként tartásák nyilván, annak ellenére, hogy 1830-ra például Texasban a angol amerikai és afrikai származásúak aránya már a lakosság háromnegyedét tette ki,¹⁰ így erősen kevert etnikumú és kultúrájú területekről beszélhetünk, ahol nem a mexikói eredetű lakosság számaránya volt feltétlenül domináns.

Elsősorban a délnyugati államokba – Texas, Új-Mexikó, Colorado, Arizona, Kalifornia – koncentrálódott a mexikói-amerikai népesség, létszámuk 1900-ra 401 494 fő volt, 1920-ra pedig megközelítette az 1 milliót.¹¹ A mexikói-amerikai népesség számának növekedésében radikális változás azonban csak a XX. század közepétől tapasztalható, ugyanis az 1950 és 1960 közötti tíz esztendőben számuk 64 százalékkal emelkedett, a következő évtizedben pedig még ennél is nagyobb mértékben, 72 százalékkal nőtt a közösség létszáma.¹²

Az 1920-as évekre az USA-ban élő mexikói származásúak mexikói-amerikainak nevezték, és a fehér fajhoz tartozónak tekintették magukat, önmegnevezésük egyben

⁸ A térkép forrása:

<http://thewalktowestwardexpansion.weebly.com/mexican-american-war.html> (2017. 01. 05.)

⁹ NOSTRAND 1975, 378-390.; Gratton–Gutmann 81, 508 főben határozza meg a mexikóiak számát. Vö: GRATTON–GUTMANN 2000, 143.

¹⁰ GRATTON–GUTMANN 2000, 141.

¹¹ GRATTON–GUTMANN 2000, 143. Egészen pontosan 999 535 fővel számol a statisztika 1920-ban.

¹² Uo. 143. 1950 és 1960 között 2 489 477-ről 4 087 546-ra emelkedett a mexikói-amerikaiak száma, 1970-ben 5 641 956 fővel számolnak.

az asszimilációs szándékot is tükrözte.¹³ A mexikói-amerikaiak önképének értelmezésében egyértelmű, látványos változást hozott az 1960-es évek elejétől a '70-es évek végéig tartó társadalmi mozgalom, a *chicano movement*, melyet polgárjogi, politikai és kulturális mozgalomként egyaránt számon tarthatunk.

A CHICANO MOZGALOM JELLEMZÉSE

Az 1960-as években a társadalmi-politikai mozgalmak nevében megjelenő *chicano* kifejezés a mexikói-amerikai megjelölés szinonimájaként, ugyanakkor annak ideológiai elutasításaként értelmezhető, éppen a mexikói-amerikai elnevezésben tükröződő asszimilációs szándék nyomán. Az USA-ban élő mexikói származású közösség a *chicano* kifejezés elfogadásával és az egyes szervezetek és intézmények nevébe emelésével saját mexikói, elsősorban őslakos – mindenekelőtt azték – gyökereire kívánt utalni, a többségi társadalom részéről megnyilvánuló elutasítással szemben az etnikai és kulturális büszkeségre akarta helyezni a hangsúlyt. A folyamat érzékeltetésére elég egyetlen példát említeni: a korabeli meghatározó szerepet betöltő diák- és ifjúsági szervezetek közé volt sorolható a *Mexican American Student Confederation* (Mexikói-Amerikai Diákszövetség), a *United Mexican American Students* (Egyesült Mexikói-Amerikai Diákok), a *Mexican American Student Association* (Mexikói-Amerikai Diákegyesület), majd ezek egyesüléséből 1969-ben *El Movimiento Estudiantil Chicano de Aztlán* (Aztláni Chicano Diákmozgalom) (MECha) néven alakult meg az új szövetség.¹⁴

A nyelvnek főszerep jutott a mozgalom történetében, hiszem a *chicano* eszmeiség hordozójaként a spanyol vagy angol nyelv tudatos, akár provokatív használata a kötődést, illetve az elhatárolódást, vagy mindkét kultúrához történő kapcsolódást egyaránt kifejezhette. A MECha esetében is tükröződik ez a megállapítás, az angol nyelvről a spanyolra váltó elnevezés a múlthoz való kötődés, részben talán a befelé fordulás, az önvizsgálat egyértelmű megfogalmazása és az angolszász kultúra és nyelv elutasításának, a mexikói hagyományok büszke vállalásának kifejeződése. Ennek ellenére – ahogy ez a Carlos Mortonnal készített interjúból is kitűnik – a *chicano* származású fiatalok jelentős része nem beszélt megfelelő szinten a spanyol nyelvet, csak konyhanyelvként gyakorolták otthon és írásban sokkal könnyebben fejezték ki magukat angolul, hiszen tanulmányaik során az angol volt az uralkodó nyelv.

A *chicano* önmeghatározás intellektuális manifesztuma az 1969-ben, az *El Plan Espiritual de Aztlán* néven megfogalmazott dokumentum¹⁵, amely címében a nahua mítikus őshazára, Aztlánra utal. A szöveg megalkotására a Denverben összeülő Első Chicano Konferencián került sor. A kiáltvány szerzői nem ismerték el a korábbi szerződések alapján – megfogalmazásuk szerint a „szeszélyesen” – alakított országghatárokat és deklarálták *mesztic* nemzetük függetlenségét. Tekinthejtük úgy, hogy ezzel

¹³ HANEY LÓPEZ 2001, 208.

¹⁴ ESTRADA: *Chicano Movements: A Geographic History*.

http://depts.washington.edu/moves/Chicano_geography.shtml (2017. 02. 10.)

¹⁵ A dokumentum szövege megtalálható: ANAYA–LOMELÍ–LAMADRID 2017, 27–30.

a kijelentéssel a XX. század '60-as éveiben a *chicano* közösség szimbolikusan felmondta a Guadalupe Hídalgó -i szerződést, új fejezetet kívánt nyitni a két nemzet és mindenekelőtt a két faj történetében, mivel a kiáltvány a *chicanos*kat a Bronz Faj (*Raza de Bronze*) képviselőiként jellemezte, Amerikát bronz kontinensként definiálta, a fehéreket pedig „az idegen európaiak” megjelöléssel részben eltávolította és mindenekelőtt háttérbe szorította a féltéke története szempontjából. Ebben a kontextusban a *chicanos* tudatosan – sőt mondhatjuk, hogy provokatíván – feladták a fehér fajhoz tartozás korábbi gondolatát és képviselőit, öntudatosan vállalták történelmi és etnikai gyökereiket, hiszen segítségükkel voltak képesek nemzeti öntudatukat felébreszteni annak érdekében, hogy politikai, kulturális és gazdasági értelemben felszabadítsák magukat. A kiáltvány ideológiai és cselekvési tervét egyaránt a *felszabadítás* eszméje határozta meg: felszabadítás mindenekelőtt oktatási, emberijogi és kulturális téren.

A MEXIKÓI MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁSOK ÉS A *CHICANO* MOZGALOM

A délnyugati államokban élő mexikói-amerikaiak mellett a XX. század folyamán az egyre nagyobb számban érkező bevándorlók is növelték a mexikóiak számát az USA-ban. 1960-ra a lakosság 6 százalékát alkották,¹⁶ de jelenlétük az észak-amerikai társadalomban részben észrevétlen maradt. Elsősorban mint mezőgazdasági munkások jutottak munkához, ezen belül is különösen az idénymunkák idején nőtt meg a munkaerejük iránti kereslet.¹⁷ Az első világháború idején¹⁸, az 1914-es mezőgazdasági árzuhanást követően – amikor a mexikói bevándorlók egy része munka hiányában kénytelen volt hazamenni –, az USA hadba lépésének hatására az idegenekkel szembeni bizalmatlanság növekedett. A kongresszus megszorító bevándorlási törvényt fogadott el, melyben írni-olvasni tudást és személyenként 8 dollár fejadó megfizetését követelte a bevándorlóktól. A rendelkezés nagyban megnehezítette a mexikói bevándorlók legális bejutását az Amerikai Egyesült Államokba, mivel például a legnagyobb lélekszámot kibocsájtó terület, a mexikói Michoacán állam esetében az írástudatlanok aránya 85 százalékos volt, így elsősorban az illegális bevándorlók száma növekedett drasztikus mértékben.¹⁹ Az I. világháború idején Kalifornia lett a mexikói migráció legfőbb célpontja, annak ellenére, hogy 1940-ig Texasban éltek legnagyobb számban mexikóiak, de a kaliforniai gyümölcs- és zöldségtermesztők számára nélkülözhetetlennek bizonyultak, különösen betakarítás idején, a mexikói munkáskezek. A háború után, a mezőgazdaság mellett a nagy iparvárosok, mindenekelőtt Detroit és Chicago, nyelték el az USA-ba érkező mexikóiak tömegeit, csakúgy mint Tennessee bauxitbányái vagy New York állam kiegészítőszemélyzetre igényt

¹⁶ MUÑOZ 2013, 7.

¹⁷ A témára lásd még Vraukó Tamásnak ebben a számban szereplő tanulmányát: VRAUKÓ 2017, 38–47.

¹⁸ Az első világháború éveire jellemző amerikai–mexikói kapcsolatokra lásd Sz. Halász Dorottyanak ebben a számban olvasható tanulmányát: SZ. HALÁSZ 2017, 9–37.

¹⁹ ROSALES 1997, 43–44.

tartó kisebb-nagyobb vállalkozásai.²⁰ Megjelenésük az ipari segéd munkában és a kevésbé kvalifikált ismereteket követelő szakterületeken, magával hozta, hogy jelenlétük földrajzilag egyre északabbra húzódott és a nagyvárosok spanyolajkú negyedeiben (*barrio*), vagy inkább gettóiban, a mexikóiak száma mindjobban emelkedett. A szegregáció a lakónegyed és az iskolák tekintetében egyaránt elérte a közösséget. A fehér társadalom részéről jelentkező kirekesztő, lenéző magatartás a feketékhez hasonló helyzetet teremtett a *chicanók* számára, de világosabb bőrszínük a társadalmi hierarchiában mégis a feketék fölé helyezte őket.

Az USA és Mexikó között létrejött kétoldalú egyezmény, az 1942 és 1964 között működő *Bracero-program* több millió kétkezi mexikói munkás Egyesült Államokba történő érkezését segítette elő²¹ és a jelenlegi becslések szerint 4,6 millió rövid távú munkaszerződést kötöttek a program égisze alatt.²² Az USA a II. világháború során fellépő munkaerőhiány miatt indította el a programot, a Mexikóból hozott munkásokat elsősorban a mezőgazdaságban alkalmazták, de szerepük lett a vasúti munkák elvégzésében is. Mivel Mexikó 1942. június 1-jén hadat üzent a Tengelyhatalmaknak, könnyen azonos platformra tudott helyezkedni az USA-val és a mexikói–amerikai diplomáciai tárgyalásokat követően 1942 nyarán a két állam megkötötte a kétoldalú szerződést, amely négy alapkérdésben az alábbiak szerint foglalt állást: 1. a mexikói munkások nem vonhatók be semmilyen katonai tevékenységbe, 2. a munkásokkal szemben diszkrimináció nem alkalmazható, 3. a *bracero* számára biztosítják az USA-ba történő szállítást, a megélhetés és a hazaszállítás költségeit, 4. mexikói munkásokat amerikaiak helyett nem alkalmaznak és az amerikaiak béreit nem törlik le.²³ A szerződés eredményeként a mexikói munkások legálisan érkeztek az Egyesült Államokba, de az egyezményben lefektetett alapszabályok nem teljesültek maradéktalanul sem a diszkrimináció, sem a hazatelepülés tekintetében. Egyes amerikai kisvárosokban kitiltották őket a nyilvános helyekről, így például az éttermekből és a mozikból, továbbá sok férfi új családot alapított az Egyesült Államokban, azaz nem tett eleget annak a szerződésbeli feltételnek, hogy a munka befejeztével visszamegy Mexikóba. Végül a program keretében összesen huszonkilenc észak-amerikai államban dolgoztak mexikói munkások.²⁴

²⁰ Uo. 44–46.

²¹ A kérdésre lásd még Vraukó Tamásnak ebben a számban megjelent tanulmányát: VRAUKÓ 2017, 38–47.

²² Az adatokat lásd a Smithsonian Museum és a Bracero History Archive honlapjain: <http://americanhistory.si.edu/bracero/introduction>; <http://braceroarchive.org/>

²³ Richard B. CRAIG: *The Bracero Program: Interest Group and Foreign Policy*. Austin-London, University of Texas Press, 1971. online verzióban oldalszám megjelölés nélkül <https://books.google.hu/books?id=liYKbgAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Bracero+Program&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiXjv211M7SA-hUFVRQKHVzaBA4Q6AEIzAB#v=onepage&q=Bracero%20Program&f=false> (2017. 02. 11.)

²⁴ Bittersweet Harvest: The Bracero Program 1942–1964 / Cosecha Amaraga Cosecha Dulce: El Programa Bracero Smithsonian Museum kiállítása <http://americanhistory.si.edu/bracero/legacy> (2017. 01. 11.)

Az 1960-as években Texas, Kalifornia, Új-Mexikó és Colorado államok váltak a *chicano* mozgalom központi területeivé. Fontos kihangsúlyozni, hogy valójában nem az egész országot átfogó, jól szervezett, egységes mozgalomról beszélhetünk, hanem sokkal inkább több területen és földrajzi eloszlásban jelentkező helyi kezdeményezésről, melyek a *chicano* identitás alapján követeltek maguknak helyet a pártok (La Raza Unida), a politikai, az ifjúsági és az egyetemista mozgalmak (MECha) között. Az oktatás terén komoly sikerként könyvelhető el, hogy 1968-ra kivívták a kétnyelvű oktatás jogát (Bilingual Education Act).

A mezőgazdasági munkások küzdelmei legalább ilyen sikeresnek voltak mondhatók César Chávez irányításával. César Chávez és Luis Valdéz között már korán szoros együttműködés bontakozott ki, a Chávez által 1962-ben életre hívott érdekvédelmi szervezet, a *National Farm Workers Association* (Mezőgazdasági Dolgozók Nemzeti Szövetsége) szőlősztrájkja révén. A szervezet azzal a céllal alakult, hogy elsősorban a mexikói származású mezőgazdasági munkások számára jobb béreket és megfelelő életkörülményeket harcoljon ki a munkaadóktól. A célok eléréséhez használt leggyakoribb eszközök közé tartozott a sztrájk és a bojkott megszervezése. A Chávez és Valdéz közötti kapcsolat meghatározó fejezeteként a Chávez által kitárlt és kivitelezett, Delanóból Sacramento városába (Kalifornia) tartó, figyelemfelkeltő paraszti menetelés kiáltványát (*The Plan of Delano*) említhetjük ki.²⁵ A kiáltvány szövegét Valdéz írta, mintáját a mexikói Morelos államban, az Emiliano Zapata követői által megfogalmazott *El Plan de Ayala* szolgáltatta. A Delano kiáltvány azonban mégsem tekinthető Valdéz önálló munkájának, hiszen maga is említi, hogy az irat megfogalmazásakor rendszeresen konzultált Chávezzel, akinek határozott elképzelései voltak a textust illetően és a megbeszélések során állandóan alakult, változott a szöveg.²⁶ A delanói menetet zarándoklatként határozza meg a kiáltvány, úgy véli az általa bejárt útvonal egy évszázada jól ismert a mexikói nép számára, hiszen ők azok, akik ezen idő alatt megművelték a kaliforniai központi völgy földjeit, verejtékükkel és véréükkel áztatták ezt a vidéket. Talán azért nevezheti a kiáltvány zarándoklatnak a menetet, mert a manifesztum a mexikóiak védőszentjének, a Guadalupei Szűznek a vezetése alá helyezi a „nagy utat”, a Szűzanya szobrának a védelmében nem tűnik olyan nehéz feladatnak jogaik kivívása. Végül az erőszakmentes küzdelem mellett foglal állást az írás, nem véletlenül, tudunk arról, hogy Martin Luther King emberi jogi mozgalma igen erőteljes hatást gyakorolt Chávez gondolkodására és a *chicano* mozgalom egészére is. King César Chávez számára küldött táviratában a Ghandi-féle erőszakmentes mozgalom egyik élő példjaként utalt a *chicano* vezetőre.²⁷

²⁵ A kiáltvány szövege az alábbi oldalon érhető el: <https://libraries.ucsd.edu/farmworker-movement/essays/essays/Plan%20of%20Delano.pdf> (2017. 01. 11.)

²⁶ „este será un movimiento de hechos y no de pronunciamientos” – lásd a beszéd szövegét: <https://libraries.ucsd.edu/farmworker-movement/essays/essays/Plan%20of%20Delano.pdf> (2017. 01. 11.)

²⁷ A távirat szövege az alábbi oldalon olvasható: <http://www.thekingcenter.org/archive/document/telegram-mlk-cesar-chavez#> (2017. 01. 12.)

Az együttműködés kiemelkedő „gyümölcsként” utalhatunk a *Teatro Campesino* megalakulására és működésére. Luis Valdéz meghatározása szerint a *Teatro Campesino* Brecht és a XX. századi klasszikus mexikói komikus, Cantinflas művészete között félúton helyezkedik el, és a mezőgazdasági munkások kétnyelvű propaganda színházaként definiálható. Egyben politikai szerepet is vállalt Valdéz azzal, hogy a *National Farm Workers Association* és a színház közötti kulturális köldökzsinór szerepét hangsúlyozta. Minden szereplő mezőgazdasági munkás volt a színházban, feladatuk nem öltött művészi jelleget, küldetésük a *National Farm Workers Association* által szervezett sztrájk(ok) eszmeiségének, feladatainak önmaguk számára történő értelmezésében és ezen célok terjesztésében, pénzgyűjtésben ragadható meg. Valdéz elképzelése szerint a sztrájk egyes lényeges elemeit rövid 15 perces jelenetek (*actos*) formájában adták elő és az improvizációnak nagy szerepet szántak az egyes előadások alkalmával. Négy fő szereplőtípust különítettek el, így alapvető feladat jutott az *Esquirols* (Sztrájk török), a *Contratistas* (Toborzók), a *Patroncitos* (Termelők) és az *Huelguistas* (Sztrájkolók) szerepkörének. Az előadók rendkívül eltérő műveltségi háttérrel rendelkeztek, de az ügy iránti lelkesedés egybekovácsolta őket.²⁸

A mexikói szőlőmunkások sztrájkjából nemcsak egy nagyhatású társadalmi mozgalom bontakozott ki, hanem a *Teatro Campesino* szemlélete és elhivatottsága a korabeli *chicano* szerzők számára is példaértékűvé vált.

BIBLIOGRÁFIA

ANAYA–LOMELÍ–LAMADRID 2017

ANAYA, Rodolfo A.–Francisco A. LOMELÍ–Enrique R. LAMADRID: *Aztlán. Essays on the Chicano Homeland*. Revised and Expanded Edition. Albuquerque, University of New Mexico Press, 2017. 27–30.

CRAIG 1971

CRAIG, Richard B.: *The Bracero Program: Interest Group and Foreign Policy*. Austin–London, University of Texas Press, 1971. online verzióban oldal-szám megjelölés nélkül <https://books.google.hu/books?id=liYKBgAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Bracero+Program&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiXjv211M7SAhUFVRQKHVzaBA4Q6AEIzAB#v=onepage&q=Bracero%20Program&f=false>

CORTÉS–BARREA–MARLYS 2003

CORTÉS, Eladio–BARREA–MARLYS, Mista (eds.): *Encyclopedia of Latin American Theatre*. Westport–London, 2003.

DOKEY–MORTON–VIRÁGOS–VRAUKÓ 2016

DOKEY, Richard–MORTON, Carlos–VIRÁGOS Zsolt–VRAUKÓ Tamás: *Kis csikánó olvasókönyv*. Szerk.: Vraukó Tamás. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2016.

²⁸ VALDÉZ 1966, 55.

ESTRADA é.n.

ESTRADA, Josue: *Chicano Movements: A Geographic History*.
http://depts.washington.edu/moves/Chicano_geography.shtml (2017. 02. 10.)

GRATTON–GUTMANN 2000

Brian GRATTON–Myron P. GUTMANN: U.S. Historical Statistics. Hispanics in the United States, 1850–1990. Estimates of Population Size and National Origin. *Historical Methods*, Summer 2000, Volume 33, Number 3, 137–153.

HANEY LÓPEZ 2001

HANEY LÓPEZ, Ian F.: Protest, Repression and Race: Legal Violence and the Chicano Movement. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 150, No. 1 (Nov. 2001), 205–244.

A KERT 2010

El Jardín. A Kert. Ford. Varró Gabriella. (Bemutató: 2010. Debrecen, Pódi-
umterem), Kézirat.

KESZI 2016

KESZI Bálint: A Barna Bölény elszabadult az Egyetemi Könyvtárban. *MEGA-
ZIN, A Miskolci Egyetem közéleti és hallgatói magazinja*, 2016. október, IV.
évfolyam, 7. szám, 27.

KÖKÉNY 2001a

KÖKÉNY Andrea: A Guadalupe Hidalgo-i szerződés: Guadalupe Hidalgo, 1848. február 2.: békeszerződés az Amerikai Egyesült Államok és a Mexikói Köztársaság között. *Documenta Historica*, 52, 2001, 9–25.

KÖKÉNY 2001b

KÖKÉNY Andrea: Függelék: Gadsden szerződés: Mexico City, 1853. december 30.: az Amerikai Egyesült Államok és a Mexikói Köztársaság között létrejött szerződés. *Documenta Historica*, 52, 2001, 27–29.

KÖKÉNY 2007

KÖKÉNY Andrea: *Angol-amerikaiak Texasban, 1821–1845*. Szeged, 2007.

KÖKÉNY 2008

KÖKÉNY Andrea: A texasi függetlenségi háború a korabeli helyi sajtó tükrében. *Aetas*, 23. évf., 2008, 2. szám, 53–67.

KÖKÉNY 2011

KÖKÉNY Andrea: FIASKÓ: George Clinton Gardner levelezése az amerikai–mexikói határfelmérésről, 1849–1854. *Külügyi Szemle*, 2011 tavasz, 201–207.

KÖKÉNY 2014

KÖKÉNY Andrea: Texas korai története a Vasárnapi Újság hasábjain. *Aetas*, 29. évf., 2014, 2. szám, 5–3–27.

MUÑOZ 2013

MUÑOZ, Carlos: *The Chicano Movement. Mexican American History and the Struggle for Equality*. New York, Rosa Luxemburg Stiftung, 2013.

NOSTRAND 1975

Richard L. NOSTRAND: *Annals of the Association of American Geographers* Vol. 65, No. 3 (Sep. 1975), 378–390.

ROSALES 1997

ROSALES, F. Arturo: *Chicano! The History of the Mexican American Civil Right Movement*. Second Revised Edition, Houston, Arte Público Press, 1997.

STATISTICAL PORTRAIT 2016

Statistical Portrait of Hispanics in the United States.

<http://www.pewhispanic.org/2016/04/19/statistical-portrait-of-hispanics-in-the-united-states-key-charts/#share-mexican-origin> (2017. 01. 06.)

SZ. HALÁSZ 2017

SZ. HALÁSZ Dorottya: Az Egyesült Államok élre tör: az Amerika-közi kapcsolatok fordulópontjai, különös tekintettel az első világháború éveire. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica, Tomus XXI, Fasciculus I, 9–37.*

VALDÉZ 1966

VALDÉZ, Luis Miguel: El Teatro Campesino. *Rampart Magazine*, Ephemera, July 1966, 55–57, <http://www.unz.org/Pub/Ramparts-1966jul-00055> (2017. 01. 11.)

VIRÁGOS 2016

VIRÁGOS Zsolt: Csikánó dilemmák: Megjegyzések Carlos Morton egyfelvonásosára kapcsán. In: DOKEY, Richard–MORTON, Carlos–VIRÁGOS Zsolt–VRAUKÓ Tamás: *Kis csikánó olvasókönyv*. Szerk.: Vraukó Tamás, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2016, 80–101.

VRAUKÓ 2017

VRAUKÓ Tamás: Munkaerő-áramlás Mexikóból az USA-ba a II. világháború idején. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica, Tomus XXI, Fasciculus I, 38–47.*